

*Б. В. Хахула,
аспірант, Білоцерківський національний аграрний університет*

DOI: 10.32702/2306-6806.2018.10.76

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ РИНКІВ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

*B. Khahula,
postgraduate student, BilaTserkva National Agrarian University*

THEORETICAL BASES OF FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF AGRO-FOOD MARKETS IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION PROCESSES STRENGTHENING

Статтю присвячено розгляду теоретичних основ функціонування і розвитку агропродовольчих ринків в умовах посилення глобалізаційних процесів. Доведено, що агропродовольчий ринок функціонує на основі загальних принципів: орієнтація на споживача, вільний вибір, свобода виробника, конкурентний характер взаємовідносин учасників, пріоритет приватного інтересу, прояв якого є сильнішим внаслідок тісного зв'язку агротехнологій із природними чинниками, а також переплетення економічних і соціально-демографічних процесів.

Доведено, що стан агропродовольчого ринку як складної соціально-економічної системи визначається взаємодією попиту і пропозиції, в умовах мінливого конкурентного середовища характеризується, з одного боку, статичністю матеріальних чинників сільськогосподарського виробництва, а з іншого — динамічністю і невизначеністю ринкових умов.

Доведено, що інтеграційні процеси агропродовольчих ринків характеризуються, по-перше, взаємодією факторів попиту, пропозиції та ціноутворення, а по-друге, посиленням ролі конкуренції та конкурентних переваг у розвитку інтеграційних процесів агропродовольчих ринків.

Організаційно-економічний механізм регулювання агропродовольчого ринку доцільно розглядати як емерджентну систему, яка охоплює ринкове саморегулювання, товаровиробників і постачальників, ринкові інститути та інструменти державного впливу з метою гарантованого доступу населення до продуктів харчування в науково обґрунтованих нормах, розвитку соціальної сфери села та збереження навколишнього природного середовища.

The article is devoted to the consideration of the theoretical foundations of the functioning and development of agro-food markets in the context of the strengthening of globalization processes. It is proved that the agro-food market operates on the basis of general principles: consumer orientation, free choice, producer freedom, competitive character of participants' interactions, priority of private interest, the manifestation of which is strong because of the close connection of agronomic technologies with natural factors, and finally the interaction of economic and social-demographic processes.

It is proved that the state of the agro-food market as a complex socio-economic system is determined by the interaction of demand and supply. In a changing competitive environment, the state of the agro-food market is characterized, on the one hand, by the static nature of material factors of agricultural production, and on the other hand, the dynamics and uncertainty of market conditions.

It is proved that the integration processes of agro-food markets are characterized, firstly, by the interaction of demand, supply and pricing factors, and, secondly, by the strengthening of the role of competition and competitive advantages in the development of integration processes in the agro-food markets.

The organizational and economic mechanism of the agro-food market regulation is appropriate to consider as an emergent system that includes market self-regulation, goods producers and suppliers, market institutions and instruments of state influence which are used for the guaranteed access of the population to food products in scientifically substantiated norms. The system also includes development of the social sphere of the village and preservation of the natural environment.

Ключові слова: ринок агропродовольчої продукції, інфраструктура ринку, попит, пропозиція, державне регулювання ринку.

Key words: market of agro-food products, market infrastructure, demand, supply, market state regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Посилення процесів глобалізації, економічної лібералізації світового продовольчого ринку та інтеграції України у світову господарську систему вимагають здійснення заходів щодо розвитку вітчизняного агропродовольчого ринку при створенні умов для виробництва конкурентоспроможної продукції. Водночас ці процеси зумовлюють необхідність трансформації державної системи регулювання ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, зокрема, пріоритетного значення набувають питання забезпечення дієвості інструментів економічного регулювання.

Розвиток агропродовольчого ринку України супроводжується низкою гострих проблем, складність вирішення яких зумовлена численністю складових, які його формують, розгалуженою галузевою структурою, а також залежністю від функціонування інших ринків. При цьому адміністративні та економічні інструменти регулювання агропродовольчого ринку, які використовуються на практиці, часто є необґрунтованими й суперечливими. Ріст цін на продукти харчування у нашій країні за відносно низького рівня доходів населення призводить до недостатнього середньодушового споживання основних видів продовольства порівняно з раціональними нормами та нормами у провідних країнах світу. Серед факторів, які негативно впливають на розвиток вітчизняного агропродовольчого ринку, можна виділити низькоєфективне сільськогосподарське виробництво, високий рівень зношення основних засобів підприємств сільського господарства і харчової промисловості, низький рівень розвитку постачальницької, торгово-збутової, фінансово-кредитної та інформаційної структури ринку. Такий широкий перелік проблем сучасного стану вітчизняного агропродовольчого ринку потребує пошуку найбільш досконалих організаційно-економічних механізмів, спроможних забезпечити його збалансований розвиток.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремі питання, пов'язані із формування інституцій та механізмів регулювання та захисту агропродовольчого ринку, його інфраструктурного забезпечення висвітлено у дослідженнях В. Андрійчука, О. Варченко, А. Діброви, С. Дусановського, Г. Калетніка, С. Кваші, М. Корецького, М. Латиніна, Ю. Лопатинського, Ю. Лупенка, О. Мороза, Т. Осташко, Б. Пасхавера, М. Пугачова, М. Талавіри, П. Саблука, О. Скидана, О. Шпичака, О. Шпикуляка, О. Шубравської та ін. Ці наукові дослідження є фундаментом моніторингу та оцінки дієвості інструментів державного впливу на функціонування агропродовольчого ринку, вносять істотний внесок у розвиток теоретичних основ та розробку заходів, направлених на реалізацію стратегічних завдань.

Однак, реалії сьогодення ставлять перед аграрною наукою невідкладні завдання щодо розробки сучасних підходів до реформування регулятивних інструментів забезпечення збалансованого розвитку агропродовольчого ринку.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо функціонування і розвитку агропродовольчих ринків в умовах посилення глобалізаційних процесів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Формування ефективного агропродовольчого ринку є складним і багатограним питанням, яке вимагає вивчення численних взаємопов'язаних проблем, оскільки сучасний агропродовольчий ринок має бути регульованим, інформаційним і соціально орієнтованим. Забезпечення збалансованого розвитку агропродовольчого ринку потребує розробки пропозицій щодо трансформації економічного механізму господарювання, спроможного удосконалити економічні відносини між його учасниками, які формують інфраструктуру, що створює необхідні умови для просування продукції від виробника до кінцевого споживача. Вищезазначені обставини зумовлюють необхідність вирішення економічної наукою теоретичних, методичних і практичних проблем регулювання агропродовольчого ринку з урахування сучасних змін та вимог.

Агропродовольчий ринок функціонує на основі загальних принципів: орієнтація на споживача, вільний вибір, свобода виробника, конкурентний характер взаємовідносин учасників, пріоритет приватного інтересу, прояв якого є сильнішим внаслідок тісного зв'язку агротехнологій із природними чинниками, а також переплетення економічних і соціально-демографічних процесів. Основними особливостями агропродовольчого ринку є: специфіка продуктів харчування і сировини для їх виробництва; взаємозв'язок у процесі виробництва та реалізації продуктів харчування усіма галузями економіки; сезонний характер виробництва; рівень економічного розвитку, національні особливості харчування населення.

Основними факторами розвитку національного агропродовольчого ринку визначено: стійко зростаючі попит і пропозиція на сільськогосподарську продукцію, сировину та продовольство з боку всіх учасників ринку; гнучкість економічних відносин у ланцюжку "виробництво-споживання" за дії механізму постійного регулювання на регіональному та національному рівнях; наявність розвиненої інфраструктури; відносно високий рівень самоорганізації вироб-

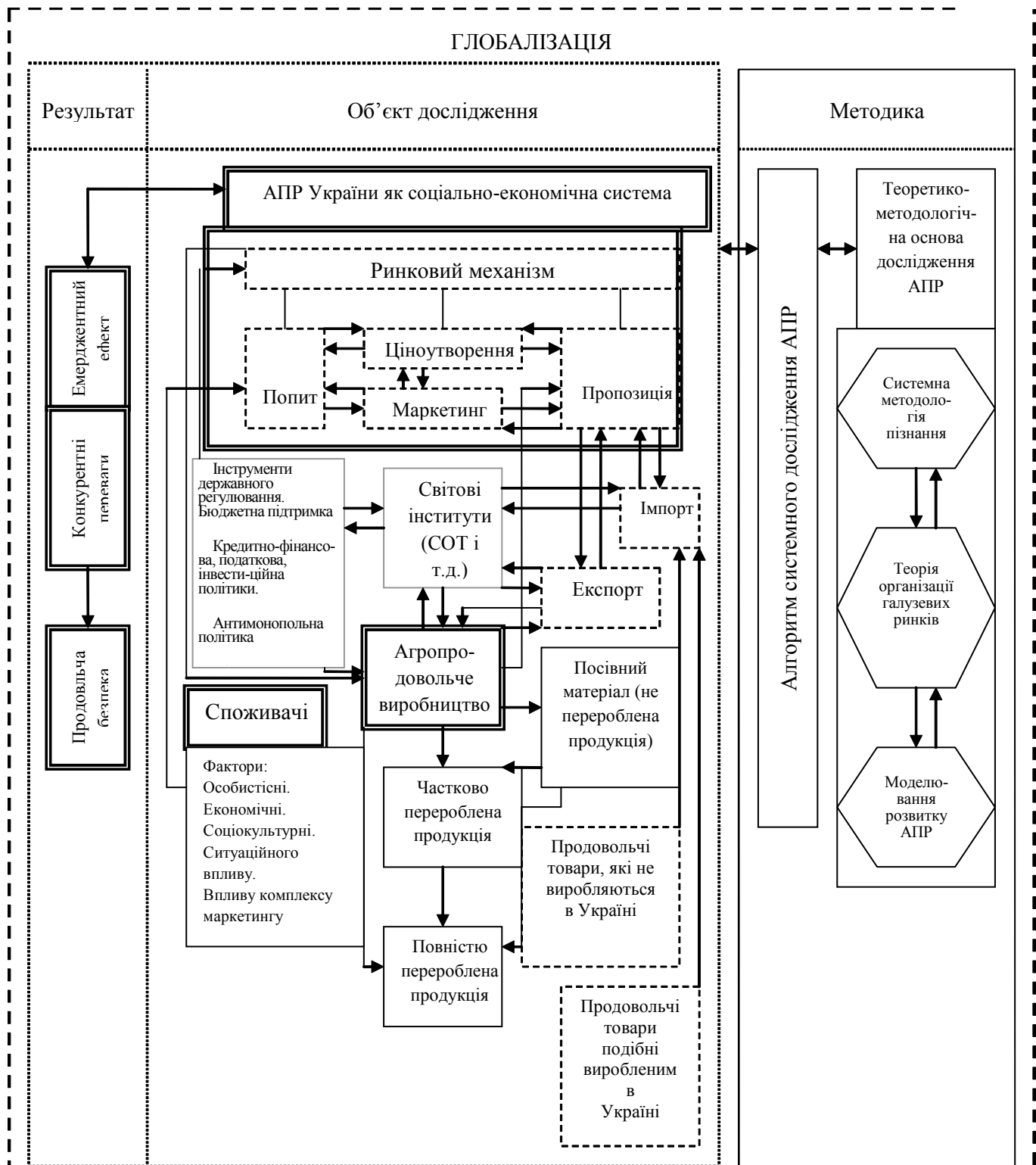

Рис. 1. Модель функціонування агропродовольчого ринку України

Джерело: розробка автора.

ників агропродовольства; проведення відповідної сучасним умовам цінової, фінансово-кредитної, інвестиційної та зовнішньоекономічної політики; сформована нормативно-правова база функціонування цього ринку; адекватне реагування на зміну кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього ринків агропродовольства на основі інструментів державного економічного регулювання; необхідність формування запасів сільськогосподарської продукції та продовольства, що сприяє підтриманню збалансованої пропозиції на внутрішньому ринку.

Стан агропродовольчого ринку як складної соціально-економічної системи визначається взаємодією попиту і пропозиції, в умовах мінливого конкурентного середовища характеризується, з одного боку, статичністю матеріальних чинників сільськогосподарського виробництва, а з іншого — динамічністю і невизначеністю ринкових умов. Отже, агропродовольчий ринок як соціально орієнтований компонент ринкової економіки еволюціонує в умовах глобалізації й потребує аналітично зумовлених державних впливів, спрямованих на формування адекватного попиту та забезпечення продоволь-

чої безпеки як частини національної стратегії держави.

Агропродовольчий ринок (АПР) автором розглядається як складна соціально-економічна система життєзабезпечення соціуму за емерджентним ефектом у вигляді конкурентних переваг, ключові компоненти якої представлені нееластичним попитом, зумовленим біологічними потребами в продовольстві, а також платоспроможністю населення і пропозицією, що формується за допомогою вітчизняного виробництва та імпорту. Взаємодії цих компонент ринкового механізму визначаються чисельністю, складом покупців і продавців, а також сукупністю зв'язків між ними і тенденціями їх еволюційного розвитку в умовах посилення міжнародних інтеграційних процесів.

Вплив процесів глобалізації на агропродовольчий ринок України має суперечливий характер: з одного боку, інтеграція національного ринку у світовий агропродовольчий ринок неминуче призведе до зниження продовольчої безпеки країни, нівелювання національної продовольчої ідентичності, яка є складовою культурно-етнічної характеристики соціуму, а з іншого — за теорією систем відкритість є необхідною умовою забезпечення стійкості будь-якої системи.

Конкурентні переваги системи національного агропродовольчого ринку формуються під впливом двох часто різноспрямованих векторів — процесів глобалізації та державного регулювання АПР. Визначаючи об'єктивність процесів глобалізації, можна твердити, що важелі державного регулювання за цих умов мають бути спрямовані на забезпечення продовольчої безпеки й відносно високого рівня споживання продовольства соціумом в умовах глобалізації. Концепція формування й розвитку національного агропродовольчого ринку в цих умовах передбачає додаткові заходи щодо забезпечення продовольчої незалежності країни, визначення пріоритетів структурної перебудови вітчизняного сільськогосподарства з належною увагою до розвитку галузей тваринництва, реалізацією заходів щодо підвищення конкурентоспроможності сільського господарства та пов'язаних із ним галузей та окремих підкомплексів, а також комплексу заходів щодо збереження й відтворення природних ресурсів, що використовуються у сільському господарстві.

Автором запропоновано модель функціонування агропродовольчого ринку, в якій виділено такі блоки: агропродовольчий ринок — соціально-економічна система; емерджентний ефект агропродовольчого ринку, включаючи забезпечення продовольчої безпеки країни; соціум та агропромисловий комплекс як ключовий фактор формування й розвитку агропродовольчого ринку; держава як чинник формування і регулювання розвитку агропродовольчого ринку; глобалізація; теоретико-методологічна основа пізнання агропродовольчого ринку (рис. 1).

Доведено, що інтеграційні процеси агропродовольчих ринків характеризуються, по-перше, взаємодією факторів попиту, пропозиції та ціноутворення, а по-друге, посиленням ролі конкуренції та конкурентних переваг у розвитку інтеграційних процесів агропродовольчих ринків. Водночас параметри та ефективність агропродовольчого ринку визначаються такими факторами: розвитком ринкової інфраструктури, механізмами регулювання агропродовольчих ринків, розвитком економічної інтеграції.

Організаційно-економічний механізм регулювання ринку агропродовольчої продукції розглядається нами як органічне поєднання ринкового саморегулювання з методами державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, продовольчого ринку, соціальної сфери села. Під державним регулюванням агропродовольчого ринку продукції розуміємо систему заходів щодо централізованого впливу держави, її регіональних органів на основні елементи ринку: попит і пропозицію; умови реалізації,

включаючи ціни; контроль якості продукції; інфраструктуру ринку.

Отже, збалансований розвиток вітчизняного агропродовольчого ринку досягається за умови використання широкого спектра форм, методів та інструментів державного втручання, які дозволяють підтримувати його в стані, адекватному соціально орієнтованій економіці. Інструменти державного регулювання можна згрупувати за такими напрямками: стимулювання платоспроможного попиту, підтримка вітчизняних товаровиробників продовольства та організація оптової та роздрібно-торгівлі. Основними інструментами державного регулювання виступають аграрна політика, ціноутворення, фінансово-кредитна, податкова та соціальна політика, пряма бюджетна підтримка, цільові програми та підтримка наукових програм.

Із позиції організаційної побудови агропродовольчий ринок можна структурувати за такими секторами: ринок сільськогосподарської продукції, ринок сільськогосподарської сировини і ринок продовольства. На ринку сільськогосподарської продукції здійснюється збут продукції, яка споживається у свіжому вигляді; на ринку сільськогосподарської сировини реалізується продукція, що надходить на промислову переробку; ринок продовольства, який задовольняє потреби покупців у продовольчих товарах, отриманих після переробки сировини.

Для подальшого розвитку агропродовольчого ринку України необхідно переорієнтувати державну політику на вирішення проблем підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, яка б передбачала заходи з просування вітчизняної продукції на зовнішні ринки: розширення ринків збуту, обстоювання інтересів вітчизняних товаровиробників у міжнародних інститутах, розвиток експортної інфраструктури. Заходи з розширення ринків збуту агропродовольчої продукції передбачають: підтримання експорту вітчизняної агропродукції; забезпечення закупівель її для державних потреб; комплексне поєднання програм соціальної допомоги окремим групам населення та програм підтримки вітчизняних виробників агропродовольчої продукції; ініціювання створення саморегулюваних організацій та підтримка союзів виробників у агропродовольчому секторі; формування системи сертифікації якісної вітчизняної продукції, проведення державної кампанії з просування на зовнішні ринки вітчизняної продукції агропродовольчого виробництва.

У сфері продовольчого імпортозаміщення найбільш доцільним стратегічним державним підходом є поступове зміщення акценту на використання непрямих ринкових важелів регулювання, що ґрунтуються на підтримці комплексу заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції за рахунок модернізації вітчизняного АПК на основі екологізації виробництва, розвитку органічного сільського господарства.

Експортна агропродовольча політика України має орієнтуватися на здійснення диверсифікації як у сфері збільшення видового різноманіття товарної продукції, що поставляється на зовнішній ринок, так і розширення географії продуктового експорту, а також на експорт продукції з вищою доданою вартістю. За умови реалізації експортної агропродовольчої політики, особливо в напрямі збільшення обсягів продажу, державне регулювання має забезпечувати баланс інтересів: національних, виходячи з вимог продовольчої безпеки, виробників (одержання адекватних доходів) і компаній-посередників, що спеціалізуються на зовнішньоторговельних операціях.

ВИСНОВКИ

Агропродовольчий ринок є складним утворенням, що являє собою сукупність економічних відносин, які виникають між сільськогосподарськими товаровироб-

никами, підприємствами харчової та переробної промисловості, організаціями ринкової інфраструктури та кінцевими споживачами у процесі виробництва і переробки, розподілу та споживання продовольчих ресурсів і продуктів харчування відповідно до специфіки дії агро-економічних умов і виробничих факторів, інструментів державного регулювання та тенденцій розвитку світового ринку з метою задоволення потреб населення, удосконалення міжгалузевих зв'язків та забезпечення продовольчої безпеки країни.

Організаційно-економічний механізм регулювання агропродовольчого ринку доцільно розглядати як емергентну систему, яка охоплює ринкове саморегулювання, товаровиробників і постачальників, ринкові інститути та інструменти державного впливу з метою гарантованого доступу населення до продуктів харчування в науково обґрунтованих нормах, розвиток соціальної сфери села та збереження навколишнього природного середовища.

Трансформація організаційно-економічного механізму має бути зорієнтована на підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та продовольства на основі: інноваційного оновлення й модернізації виробництва; поліпшення міжгалузевого обміну; розширення ринків збуту агропродовольчої продукції; комплексного поєднання програм соціальної допомоги окремим групам населення та програм підтримки вітчизняних виробників; формування незалежних систем сертифікації якості продукції; проведення державної кампанії з просування сільськогосподарської продукції та продовольства на зовнішніх ринках.

Література:

1. Варченко О.М. Концептуальні основи сталого розвитку агросфери : навч. посібн. для студ. вищих навч. закл. / О.М. Варченко, А.С. Даниленко, О.В. Шубавська [та ін.] ; Мін. аграрної політ. Укр. — Біла Церква: БНАУ, 2010. — 160 с.
2. Балдирєва Л.М. Теоретико-методолічні аспекти ідентифікації та аналізу структури агропродовольчого сектору економіки [Електронний ресурс] / Л.М. Балдирєва. — Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/7.1/52.pdf>
3. Березін О.В. Агропродовольчий ринок з позиції формування взаємовідносин в АПК / О.В. Березін, Л.М. Березіна // Економіка АПК. — 2011. — № 7. — С. 104—109.
4. Дудар Т.Г. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи: моногр. / Т.Г. Дудар, Т.В. Дудар. — Тернопіль: Економічна думка, 2009. — 246 с.
5. Карасьова Н.А. Світовий агропродовольчий ринок: глобальні та макроекономічні тенденції [Електронний ресурс] / Н.А. Карасьова. — Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/09.pdf>
6. Сухій П.О. Структура, функції та основні чинники формування агропродовольчого ринку [Електронний ресурс] / П.О. Сухій. — Режим доступу: http://collectedpapers.com.ua/collected_papers/527/struktura-funkcii%D1%97-ta-osnovni-chinniki-formuvannyaagroprodovolchogo-rinku-suxij-p-o/
7. Мельничук О.І. Теоретичні основи розвитку агропродовольчого ринку / О.І. Мельничук // Інтелект 21. — 2013. — № 5/6 — С. 49—55.
8. Кирилюк Є.М. Аграрний ринок як економічна категорія: сутнісні ознаки й особливості / Є.М. Кирилюк // Агросвіт. — 2011. — № 12. — С. 2—10.

References:

1. Varchenko, O.M. Danylenko, A.S. and Shubavs'ka, O.V. (2010), Kontseptual'ni osnovy staloho rozvytku ahrosfery [Conceptual foundations of the sustainable development of the agrosphere], BNAU, Bila Tserkva, Ukraine.

2. Baldyrieva, L.M. (2010), "Theoretical and methodological aspects of identification and analysis of the structure of the agro-food sector of the economy", available at: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/7.1/52.pdf> (Accessed 30 Sept 2018).

3. Berezin, O.V. and Berezina, L.M. (2011), "Agro-food market from the point of view of formation of mutual relations in the agroindustrial complex", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 104—109.

4. Dudar, T.H. and Dudar, T.V. (2009), *Formuvannya rynku konkurentospromozhnoi ahroprodovol'choi produktsii: teoriia, metodyka, perspektyvy* [Formation of a competitive agro-food market: theory, methodology, perspectives], *Ekonomichna dumka, Ternopil'*, Ukraine.

5. Karas'ova, N.A. (2014), "World Agro-Food Market: Global and Macroeconomic Trends", available at: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/09.pdf> (Accessed 30 Sept 2018).

6. Sukhyj, P.O. (2004), "Agrarian Market of Ukraine: Consumer Demand and Food Security of Ukraine", *Heohrafichni problemy staloho rozvytku*, vol. 3, pp. 86-89.

7. Mel'nychuk, O.I. (2013), "Theoretical basis of development of the agro-food market", *Intelekt 21*, vol. 5/6, pp. 49—55.

8. Kyryliuk, Ye.M. (2013), *Ahrarnyj rynek v umovakh transformatsii ekonomichnykh system* [Agrarian market in conditions of transformation of economic systems], KNEU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 08.10.2018 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Передплатний індекс: 23892